

УДК 811.112.2:82-845](045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-2-22>**Олена ЛАЗЕБНА,***orcid.org/0000-0002-0212-4993*

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) *o.a.lazebna@gmail.com*

КАЛАМБУР ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМОРУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Представлену наукову працю присвячено дослідженню каламбуру як засобу реалізації гумору, що слугує певним інструментом психологічної розрядки та сміхової культури. Актуальність обраної теми наукової розвідки зумовлена необхідністю вивчення природи гумору в руслі антропоцентричної наукової парадигми, а також недостатністю вивчення каламбуру як засобу створення комічного ефекту на матеріалі сучасної німецької мови. Метою роботи слугує теоретичне осмислення каламбуру як засобу декодування гумору, елементи якого містять німецькі жарти, шляхом виявлення особливостей його використання у створенні гумористичного ефекту.

Авторкою проаналізовано праці вчених, які вивчали сутність гумору та засоби реалізації комічного ефекту на матеріалі різних мов.

Методологічним підґрунтям наукової праці є інтегративний антропоорієнтований підхід до мови. Джерелом даних для аналітичної частини наукової розвідки слугує корпус автентичного матеріалу, представлений у праці Х. Г. Лехтера «Das extra dicke Witze-Buch» 2005 року видання. Корпус дослідження складає картотека обсягом 2198 проаналізованих жартів, у 115 з яких виявлено елементи каламбуру. Наукову розвідку написано в руслі антропоцентричної наукової парадигми.

Авторкою статті встановлено, що для створення комічного ефекту в жартах використовуються каламбурні омофони, а також явище хибної етимології, коли у свідомості мовців деякі лексеми, значення яких різняться, помилково пов'язуються між собою на основі випадкового звукового збігу. Під каламбурними омофонами в роботі розуміються лексеми, які звучать однаково, але різняться правописом. За даними проведеного аналізу фактичного матеріалу, в жартах зафіксовано також пресупозицію як засіб створення гумористичного ефекту. У роботі з'ясовано, що для декодування комічного ефекту необхідними подекуди є фонові знання адресата.

Обрана проблематика є не лише актуальною і значущою, а й має неабиякий потенціал для майбутніх теоретичних та практичних досліджень. Перспективою подальших наукових розвідок вважаємо поглиблене дослідження іронії та сарказму як засобів створення й декодування комічного ефекту в жартах на матеріалі сучасної німецької мови.

Ключові слова: гумор, комічне, комічний ефект, каламбур, жарт, гра слів, омофон.

Olena LAZEBNA,*orcid.org/0000-0002-0212-4993*

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Theory, Practice and Translation of German
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) *o.a.lazebna@gmail.com*

PUN AS A MEANS OF REALIZING HUMOR (BASED ON THE GERMAN LANGUAGE)

The present research paper is devoted to the study of humor as a means of psychological release and laughter culture as a representative of socio-cultural reality. The relevance of the chosen topic of scientific research is due to the need to study the nature of humor in the anthropocentric scientific paradigm, as well as the lack of study of the pun as a means of creating a comic effect in the material of the modern German language. The purpose of the presented work is to theoretically comprehend the pun as a means of decoding humor, the elements of which are contained in German jokes, by identifying the peculiarities of its use in creating a comic effect. The views of famous linguists on this problem were analyzed.

The methodological basis of the research is an integrative anthropologically oriented approach to language. The source of data for the analytical part of the research is the corpus of authentic material presented in the work of H. G. Lechter «Das extra dicke Witze-Buch» (2005). The research corpus consists of a card index with a total of 2198 analyzed jokes,

of which 115 jokes contain elements of puns. The scientific research is written in the context of the anthropocentric scientific paradigm.

The author of the article has established that to create a comic effect, jokes use pun homophones, as well as the phenomenon of false etymology, when in the minds of speakers some lexemes with different meanings are mistakenly linked to each other on the basis of a random sound coincidence. In the work, punning homophones mean lexemes that sound the same, but differ in spelling. According to the analysis of the factual material, we also record presupposition in jokes as a means of creating a humorous effect. The work revealed that in order to decode the comic effect, the background knowledge of the addressee is sometimes necessary.

The chosen topic is not only relevant and significant, but also has its own potential for further theoretical and practical research.

The prospect of further scientific research is an in-depth study of irony and sarcasm as means of creating and decoding the comic effect in jokes based on the material of the modern German language.

Key words: humor, comic, comic effect, pun, joke, wordplay, homophone.

Постановка проблеми. В умовах перманентних криз, вікових, деприваційних, екзистенційних, деструкцій та загроз на національному й глобальному рівнях, фрустрацій і перешкод у реалізації важливих життєвих цілей, емоційного напруження і стресів ментальний стан людей не є стабільним, тому вони вдаються у повсякденному житті до використання гумору «як певного інструментарію емоційно-психологічного захисту задля збереження свого психічного здоров'я» (Лазебна, 2023: 98), що є «своєрідним феноменом суспільної та індивідуальної свідомості, має насамперед гуманістичну спрямованість, адже, знімаючи психологічну напругу, дозволяє людині впоратися зі складними життєвими ситуаціями в умовах глобалізації, побороти депресію, невпевненість, стрес та покращити настрій» (Lazebna et al., 2022: 2).

Неабиякий інтерес багатьох вчених до природи гумору як засобу психологічної розрядки та сміхової культури як репрезентанта соціокультурної реальності засвідчує актуальність вивчення засобів реалізації гумору та комічного ефекту в різних мовах. Серед дослідників, які ґрунтовно підійшли до вивчення сутності гумору та комізму, варто назвати С. Аттардо, А. Бергсона, Р. Ескарпі, Х. Коттгоффа, Г. Мюллера, В. Раскіна, З. Фройда, Л. Р. Безуглу, С. Ю. Вапірова, Ж. В. Колоїз, Н. В. Кондратенко, В. О. Самохіну. Натомість потрактуванню каламбуру як засобу створення та декодування комічного ефекту на матеріалі німецьких жартів в руслі антропоцентричної наукової парадигми не було приділено належної уваги. Симптоматично у своїх працях науковці лише вдаються до розмежування каламбуру та гри слів у аспекті їх співвідношення, однак дотепер немає розуміння сутності першого в сучасній германістиці, не було реалізовано також репрезентацію каламбуру у вказаному текстовому матеріалі німецької мови. Зазначені міркування й обумовили **актуальність** порушеної теми наукової розвідки.

Метою представленої праці є теоретичне осмислення каламбуру як засобу декодування гумору, елементи якого містять німецькі жарти, шляхом виявлення особливостей його використання у створенні комічного ефекту.

Матеріалом дослідження слугувало зібрання Х. Г. Лехтера «Das extra dicke Witze-Buch» 2005 року видання. Всього було проаналізовано 2198 жартів, у 115 з них виявлено елементи каламбуру.

Варто зауважити, що в роботі аналізуються лише ті жарти, які містять каламбур, при цьому суб'єктну позицію у вказаних гумористичних текстах заміщують найменування людини. Так, жарти з каламбуром як засобом комічного ефекту із тваринами у ролі суб'єктів / об'єктів комічного, на кшталт: «Ein Nilpferd und ein Kaninchen wollen ins Kino. An der Kasse hängt ein Schild: «Programm 50 Cent!» Das Nilpferd macht auf dem Absatz kehrt «Was ist denn nur los», fragt das Kaninchen. «Nichts für ungut, aber das ist mir dann doch zu teuer – 50 Cent pro Gramm! Wo ich doch einige Tonnen auf die Waage bringe!» (Lechter, 2005: 575)», нами не аналізувалися та не бралися до уваги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, каламбур досить часто використовується в жартах задля створення певного комізму, а, відтак, засвідчує здатність людини творчо використовувати мовленнєві засоби у гумористичних текстах через їх співзвучність та лінгвістичні маніпуляції шляхом створення ефекту обманутого очікування. Так що ж таке «каламбур»?

Етимологічний словник видавництва Duden трактує каламбур таким чином: «услід за назвою міста Калау біля Котбуса, каламбуром є не дуже дотепний жарт, здебільшого заснований на грі слів» (Duden, 1989: 799). Натомість академічний тлумачний словник української мови подає ширше його тлумачення: «дотеп, в основі якого лежить використання різних значень якогось одного слова або кількох різних слів, схожих зву-

чанням; гра слів» (АТСУМ, 2023), при цьому отожднюються поняття «каламбур» та «гра слів».

3. Фройд називав каламбур «найнижчим різновидом гри слів, ймовірно, тому, що вони «найдешевші» і їх можна зробити з найменшими зусиллями» (Freud: 1970: 25), а Х. Коттгофф наголошує, що «каламбури передусім працюють із двозначністю або дослівним, словесним сприйняттям метафоричних виразів» (Kotthoff, 2004: 7).

Як справедливо зауважує У. Олендер у своїй праці «Puns and Publicity», «існування каламбуру ґрунтується на тому факті, що слово чи фраза може передбачати більше одного значення чи асоціації, або що два або більше слів, ідентичних чи схожих за звучанням, можуть використовуватися більш-менш близько одне до одного» (Ohlander, 1949: 101).

Підтвердження цього вбачаємо у такому прикладі:

Polizeikontrolle. Der angetrunkene Fahrer säuselt: «Ich habe nur Tee getrunken.» Darauf der Polizist: «Dann haben Sie mindestens 1,8 Kamille» (Lechter, 2005: 431).

Українська мовознавиця Ж. В. Колоїз зазначає, що «декодування спродукованих ситуацій великою мірою залежить від здібностей, знань, якостей, уподобань адресата. Необхідний ефект при використанні каламбурів досягається за умови, якщо адресат розуміє невідповідність смислів подібних за звучанням елементів. У такому разі основним для каламбурів є не зовнішня подібність, а смислова неподібність зіштовхуваних у межах однієї ситуації мовних одиниць чи їх компонентів» (Колоїз, 2016: 173).

Так, у жарті, наведеному нижче, наприклад, за допомогою каламбуру висловлюється негативна оцінка ефективності роботи службовців. Згідно з попередніми результатами нашого дослідження, в німецьких жартах превалює негативний образ службовців. Здебільшого їх воліють представити ледарями, висміюються кумедні ситуації, де вони сплять на роботі, їх неорганізованість, недолугість під час виконання службових обов'язків тощо.

Beamten sind die Träger der Nation. Einer trägt als der andere! (Lechter, 2005: 54).

За даними проведеного аналізу фактичного матеріалу, фіксуємо в жартах пресупозицію як засіб створення гумористичного ефекту. Погоджуємось із дослідницею М. Б. Добровольською, яка зазначає, що «пресупозиція протистоїть комунікативно релевантному змісту висловлювання і входить у семантику речення як «фонд спільних знань» співрозмовників, як попередня умова»

(Добровольська, 2019: 32). В основі далі наведеного жарту спостерігається екстралінгвальна пресупозиція:

Welche Musik lieben die Schotten? Den Rock (Lechter, 2005: 400).

Загалом варто зазначити, що фонові знання адресата потрібні для декодування комічного ефекту у жарті, на кшталт:

Ein älterer Herr kommt an die Theaterkasse. «Ich habe gestern telefonisch eine Karte reserviert. «Für Othello?» «Nein, für Schulzek» (Lechter, 2005: 664).

У наведеному нижче прикладі комічний ефект досягається за рахунок використання лексичних одиниць *trinken* та *Trinkgeld* на ґрунті народної етимології (хибної етимології), коли у свідомості мовців деякі лексеми, значення яких різняться, помилково пов'язуються між собою на основі випадкового звукового збігу.

Gast zum Ober: «Trinken Sie eigentlich?» «Aber nein, mein Herr; wo denken Sie hin!» «Dann brauchen Sie ja auch kein Trinkgeld» (Lechter, 2005: 444).

Каламбур містять і жарти у вигляді питань-відповідей. Наведемо приклади:

Was haben Robinson Crusoe und die Kollegen vom Amt gemeinsam? Sie warten auf Freitag! (Lechter, 2005: 60).

Der Richter zur Zeugin. «Wie heißen Sie?» «Eva Schneider». «Und ihr Alter?» «Clemens Schneider» (Lechter, 2005: 471).

Подив і сміх викликають жарти, в яких комічний ефект досягається за рахунок використання каламбурних омофонів, під якими в роботі розуміються лексеми, які звучать однаково, але різняться правописом:

Gehen zwei Unbefugte über eine Baustelle. Kommt ein Bauarbeiter und ruft: «He, könnt Ihr nicht lesen? Da steht doch: Zutritt verboten!». Meint der Eine: «Wieso? Wir sind doch nur zu Zweit!» (Lechter, 2005: 334).

Was machen Kannibalen aus Medizinern? Hot Docs (Lechter, 2005: 28).

Eine Ladentür im hohen Norden geht auf. A: «Moin, Moin!» B: «Moin, Moin» A: «Gib's Gips?» B: «Gips?» A: «Gips!» B: «Gips gib's moin!» A: «Moin?» B: «Moin!» A: «Moin, Moin!» B: «Moin, Moin» (Lechter, 2005: 407).

Eine Ehefrau fragt ihren Mann: «Sag mal Liebling, was soll ich denn zu deinem Geburtstag backen?» «Am besten deine Koffer ...» (Lechter, 2005: 161).

Натрапляємо також і на жарти, що містять омофони, які виявляють комунікативні невдачі під час міжкультурної комунікації із представниками різних лінгвокультур, наприклад:

Blondine und zwei Freundinnen fliegen nach New York. An der Hotelbar versucht sie, ihre guten Englischkenntnisse zu zeigen. «One Martini, please!» «Dry?», fragt der Kellner. Darauf Blondie: «No, only one» (Lechter, 2005: 88).

Was heißt «Wir sind per Du auf Französisch?» «Nous sommes perdus» (Lechter, 2005: 514).

Ein deutscher Tourist auf Ibiza. Ein freundlicher Spanier grüßt ihn: «Buenos dias!» «Nein danke», – winkt der Tourist ab, «ich fotografiere selbst» (Lechter, 2005: 630).

Herr Graf macht Urlaub in Bayern und betritt im Hotel den Aufzug. Ein Bayer sagt freundlich: «Grüß Gott!» «Darauf Graf: «So hoch fahre ich-nicht!» (Lechter, 2005: 630).

Висновки і перспективи дослідження.

Насамкінець, підсумовуючи викладене вище,

зазначимо, що, згідно з результатами аналізу 2198 жартів у зібранні Х. Г. Лехтера «Das extra dicke Witze-Buch», каламбур виявлено у 115 з них, причому жарти з каламбуром із тваринами у ролі суб'єктів / об'єктів комічного нами не аналізувались. Під час аналізу з'ясовано, що для декодування комічного ефекту часом необхідні фонові знання адресата. Зафіксовано вживання каламбурних омофонів, екстралінгвальної пресупозиції в жартах, а також явище хибної етимології, коли у свідомості мовців деякі лексеми, значення яких різняться, помилково пов'язуються між собою на основі випадкового звукового збігу.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у поглибленому дослідженні іронії та сарказму як засобів створення комічного ефекту в жартах на матеріалі сучасної німецької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/kalambur> (дата звернення: 20.11.2023)
2. Добровольська М. Б. Роль пресупозиції у виявленні імпліцитної оцінки. *Нова філологія*. Вип. 75. 2019. С. 30–35. URL: <http://www.novafilohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/88>
3. Колоїз Ж. В. Мовна гра як вияв креативності в сучасній афористичній. *Філологічні студії*. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Вип. 15. 2016. С. 163–185. DOI: <https://doi.org/10.31812/filstd.v15i0.175>
4. Лазебна О. А. Вербалізація чорного гумору в німецьких газетних оголошеннях про смерть. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 27. 2023. С. 98–102.
5. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. // Hrsg. u. bearb. vom Wiss. Rat u.d. Mitarb. d. Dudenred. unter Leitung von Günther Drosdowski. 2., völlig neu bearb. u. stark erw. Aufl. Mannheim, Dudenverl., 1989. 1816 S.
6. Freud S. Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten. Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1970.
7. Kotthoff H. Lachkulturen heute : Humor in Gesprächen. Hochschule der Medien. Baden-Baden, 2004.
8. Lazebna O., Bezzubova O., Kotvytska V. & Bakhov I. Humour from a linguistic perspective : The problem of classification. *Revista EntreLinguas*, 8(esp.1). 2022. e022014. URL: <https://doi.org/10.29051/el.v8iesp.1.16925>
9. Lechter H. G. Das extra dicke Witze-Buch. Augsburg : Weltbuch Buchverlag, 2005. 671 S.
10. Ohlander U. Puns and Publicity. In: *Studier i moden Sprakvetenskap*. 17. 1949. pp. 101–121.

REFERENCES

1. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy. [Academic Dictionary of the Ukrainian Language]. URL: <http://sum.in.ua/s/kalambur> (data zvernennia: 20.11.2023). [in Ukrainian].
2. Dobrovolska M. B. (2019) Rol presupozytsii u vyavlenni implitsytnoi otsinky. [The role of presupposition in finding of implicit evaluation] *Nova filohiia*. *New Philology*, 75. 30–35. URL: <http://www.novafilohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/88> [in Ukrainian].
3. Koloiz Zh. V. (2016) Movna hra yak vyjav kreatyvnosti v suchasniy aforystytsi. [Language game as a manifestation of creativity in modern aphorism] *Filohichni studii*. *Philological Studies*. *Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 15. 163–185. DOI: <https://doi.org/10.31812/filstd.v15i0.175> [in Ukrainian].
4. Lazebna O. A. (2023) Verbalizatsiia chornoho humoru v nimetskykh hazetnykh oholoshenniakh pro smert. [Verbalization of black humour in German newspaper announcements about death] *Zakarpatski filohichni studii*. *Transcarpathian Philological Studies*, 27. 98–102. [in Ukrainian].
5. Duden. Deutsches Universalwörterbuch (1989) [Duden. German universal dictionary] Hrsg. u. bearb. vom Wiss. Rat u.d. Mitarb. d. Dudenred. unter Leitung von Günther Drosdowski. 2., völlig neu bearb. u. stark erw. Aufl. Mannheim, Dudenverl. 1816 S. [in German].
6. Freud S. (1970) Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten. [The joke and its relationship to the unconscious] Frankfurt am Main: Fischer Verlag. [in German].
7. Kotthoff H. (2004) Lachkulturen heute : Humor in Gesprächen. [Laughing cultures today : humour in conversations] Hochschule der Medien. Baden-Baden. [in German].
8. Lazebna O., Bezzubova O., Kotvytska V. & Bakhov I. (2022) Humour from a linguistic perspective : The problem of classification. *Revista EntreLinguas*, 8(esp.1). e022014. <https://doi.org/10.29051/el.v8iesp.1.16925>
9. Lechter H. G. (2005) Das extra dicke Witze-Buch. [The extra thick joke book] Augsburg : Weltbuch Buchverlag. 671 S. [in German].
10. Ohlander U. (1949) Puns and Publicity. *Studier i moden Sprakvetenskap*, 17. 101–121.